

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย: การอนุรักษ์และการปรับตัว

พระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเมธี*

บทคัดย่อ

การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญในทุกยุคสมัยเพราะก่อให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งในตัวบุคคลและสังคม คณะสงฆ์ไทยมีบทบาทต่อการจัดการศึกษาของประเทศไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในสมัยกรุงสุโขทัย จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พระสงฆ์มีบทบาทอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาภายใต้การสนับสนุนจากรัฐ การศึกษาเล่าเรียนของคนไทยยังคงอยู่ภายในวัดซึ่งมีพระเป็นครูผู้สอน กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปตามอริยาศัย มุ่งให้สามารถอ่านออกเขียนได้ พระสงฆ์มีบทบาทมากในการจัดการศึกษาในฐานะครูผู้สอนภายในวัดที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนเพราะรัฐต้องการพลเรือนที่มีความรู้เข้ารับราชการเป็นจำนวนมาก เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐได้แยกเอาการศึกษาพลเรือนไปดำเนินการเอง และให้คณะสงฆ์ดูแลการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเดียว ส่งผลให้คณะสงฆ์ประสบปัญหาด้านการจัดการเรียนการสอนที่ไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ท่ามกลางแนวคิดของคณะสงฆ์ที่ต้องการอนุรักษ์การจัดการศึกษาแบบดั้งเดิมไว้ จนกระทั่งรัฐและคณะสงฆ์ได้หันกลับมาร่วมมือกันจัดการศึกษากันอีกครั้ง ด้วยการตราพระราชบัญญัติการศึกษาต่างๆ ส่งผลให้ปัญหาการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์เริ่มได้รับการแก้ไขภายใต้การร่วมมือกันอีกครั้งระหว่างรัฐและคณะสงฆ์

คำสำคัญ: การศึกษา, คณะสงฆ์ไทย, การอนุรักษ์, การเปลี่ยนแปลง

Abstract

Education has always been important in every era because of growth in both individuals and society. The Thai Sangha has played a vital role in education management of Thailand since the past to the present. In Sukhothai period until the reign of King Rama the fifth, Buddhist monks have played a great role in education management under the support of state. The education of Thai people remains within the temple, which has Buddhist monks as a teacher. The process of learning and teaching is informal aimed to be able to read and write. Buddhist monks play a vital role in managing education as a teacher within the temple as a community hub, because the state needs a lot of civilians with knowledge to serve the government. When the changing of the government the state separated the

* นิสิตพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

civilians' education themselves, and let the Buddhist monks look after the Buddhist education on their own, resulting the Sangha to confront the problems in education system that is inconsistent with social changes, amidst the concept of the Buddhist monks who wanted to preserve the traditional education system. Until the state and the Sangha turned back to work together to manage the education again by enacting the different educational act. The educational problems of Buddhist monks began to resolve under the collaboration between the state and the Sangha once again.

Keyword: Education, Thai Sangha, Preservation, Changing

ความเป็นมา

การศึกษาเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และสามารถที่จะปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนในยุคโลกาภิวัตน์ การจัดการการศึกษาควรจัดให้เป็นแนวทางที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมของประเทศ อันจะเป็นการสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่สังคมและประเทศชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ 2542:1) แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2559) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนเป็นจุดหมายหลัก เนื่องด้วยได้ตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาคนและคุณภาพของคนด้วยเหตุผลที่ว่า คนเป็นทั้งเหตุ ปัจจัยและผลลัพธ์ที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งพัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจและสังคม เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ มีคุณลักษณะมองกว้าง คิดไกล ใฝ่ดี มีวินัยในตนเอง มีความใฝ่รู้และพร้อมที่จะเรียนรู้อยู่เสมอ จะเป็นรากฐานสำหรับช่วยให้บุคคล สามารถก้าวไปถึงความสุขความเจริญทั้งปวง ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม (สุคนธ์ ภูริเวทย์ 2542:2)

การจัดการศึกษาในปัจจุบันมุ่งที่จะพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นสำคัญเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้มีความรู้ ความคิด มีทักษะความสามารถ มีความประพฤติที่ดีงาม มีความรับผิดชอบต่อสังคม และมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ สามารถนำความรู้ประสบการณ์ ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาพุทธศักราช 2542 ต้องการให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามาตรา 8 (2) สังคมดังกล่าวได้แก่ ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่นๆ (บุญเสาร์ อุตสาห์, 2549) การเปิดกว้างในการจัดการศึกษาของสถาบันต่างๆ ตามพระราชบัญญัติการศึกษา 2542 ยอมสอดคล้องการการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งในอดีตการศึกษาของไทยเริ่มต้นจากวัด โดยที่วัดเป็นสถานที่สำคัญในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาประชาชน ในชาติให้มีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม สามารถประกอบอาชีพและดำรงชีวิต อย่างสงบสุข (อินตา ศิริวรรณ, 2560)

คณะสงฆ์ได้วางหลักสูตรการศึกษาให้กุลบุตรผู้บวชเข้ามาในพรรษาแรก ให้เรียนนักธรรมตรี เรียกว่าชั้นนวกภูมิ ปีต่อไปถ้ากุลบุตรผู้บวชอยู่นั้นๆ มีศรัทธาที่จะศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อ ก็เรียนนักธรรมชั้นโท-ชั้นเอก ซึ่งเป็นชั้นมัชฌิมภูมิและเถรภูมิไปตามลำดับ ในหลักธรรมชั้นตรี, โท, เอก นั้นมีข้อธรรมที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงคัดเลือกออกมาจากพระไตรปิฎกจัดเป็นหมวดหมู่จากง่ายไปหายากตามแบบฉบับทางการศึกษาของคณะสงฆ์มานานแล้ว ส่วนผู้ประสงค์จะค้นคว้าหลักธรรมให้แตกฉานยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็มีหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลี มีหลักสูตรเปรียญ 3-9 ประโยค เล่าเรียนอยู่หลายปีจึงจะแปลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้หมด ผู้ที่จะสอบเปรียญ 3-4 ได้ จะต้องสอบได้นักธรรมชั้นตรีเสียก่อน ผู้ที่จะสอบเปรียญ 5-6 จะต้องสอบได้นักธรรมชั้นโท ให้ได้เสียก่อน ผู้ที่จะสอบเปรียญ 7-9 จะต้องได้นักธรรมชั้นเอกเสียก่อน นี่คือระดับการศึกษาของคณะสงฆ์ที่มีมาแต่โบราณ พระสงฆ์ผู้ที่ได้ศึกษาเมื่อมีความรู้แล้วนำไปปฏิบัติและเผยแผ่ แก่พุทธศาสนิกชนได้ถูกต้อง และมีหลักฐาน เพราะสามารถ ค้นคำสอนของพระพุทธองค์ออกมาจากพระไตรปิฎกได้ โดยการศึกษาภาษาบาลีตามหลักสูตรดังกล่าว เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุและท่านปัญญานันทะภิกขุ เป็นต้น (อรุณ เวชสุวรรณ, 2514)

พระสงฆ์ไทยมีบทบาทในการจัดการศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้สังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันการจัดการศึกษามีการแยกส่วนกันอย่างชัดเจน ส่งผลให้บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาลดน้อยลงไป บทความขึ้นนี้เป็นการกล่าวถึงบทบาทของคณะสงฆ์ต่อการจัดการศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงยุคเฟื่องฟูของการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ และยุคแห่งการลดบทบาทของคณะสงฆ์ต่อการจัดการศึกษา รวมไปถึงการยื่นหยัดและปรับปรุงระบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ภายใต้สิ่งเร้าทางสังคมโดยเฉพาะผู้เรียนและกระแสความพยายามในการอนุรักษ์ระบบการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมของคณะสงฆ์ และสุดท้ายของบทความจะเป็นการนำเสนอความพยายามของคณะสงฆ์ซึ่งมีแนวโน้มที่ดีในการแก้ไขปัญหาของการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์

การศึกษาของคณะสงฆ์ในอดีต

การศึกษาในพระพุทธศาสนาดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก มีความมุ่งหมายให้เข้าใจ เพื่อนำไปปฏิบัติตาม ดำรงรักษา และเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา อันเป็นระบบการดำรงชีวิตตามหลักแห่งพระธรรมวินัย ต่อมาได้แยกออกเป็นฝ่ายคันถธุระและฝ่ายวิปัสสนาธุระ ซึ่งเน้นหนักทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติตามลำดับ การศึกษาเล่าเรียนในฝ่ายคันถธุระนั้น ได้อาศัยพระไตรปิฎกเป็นพื้นฐาน และใช้คัมภีร์ที่อธิบายความในพระไตรปิฎกเป็นเครื่องมือตลอดมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษาระบบนี้เรียกว่าพระปริยัติธรรม (พระราชมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2498)

ในสมัยกรุงสุโขทัย รัฐและวัด รวมกันเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคม กิจกรรมต่างๆของรัฐ และวัด ย่อมเป็นการสอนประชาคมไปในตัว วิชาที่ใช้เรียนคือภาษาบาลี ภาษาไทย และวิชาสามัญ ขั้นต้น สำนักเรียนมี 2 แห่ง คือวัด และวัง สำหรับวัดนั้นใช้เป็นทีเรียนของประชาชนทั่วไป และ

ของบรรดาบุตรหลานขุนนาง มีพระที่เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นครูผู้สอน เพราะสมัยนั้นการเรียนภาษาบาลี มีการเรียนการสอนกันอย่างแพร่หลาย และพบเห็นได้ทั่วไป ใครรู้พระธรรมวินัยแตกฉานก็นับว่าเป็นปราชญ์ อีกแห่งหนึ่งคือ สำนักราชบัณฑิต ซึ่งสอนแต่เฉพาะเจ้านาย และบุตรหลานข้าราชการเท่านั้น วัดในพระพุทธศาสนาจึงถูกใช้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การศึกษาทั่วไปก็ยังคงอยู่ในพื้นที่ของวัด ราษฎรนิยม พาลูกหลานไปฝากพระ เพื่อเล่าเรียนหนังสือ พระยินดีรับไว้เพราะท่านต้องมีศิษย์ไว้สำหรับปรนนิบัติ ศิษย์ได้รับการอบรมในทางศาสนา ได้เล่าเรียนอ่านเขียน หนังสือไทยและบาลีตามสมควร ธรรมเนียมปฏิบัตินี้ส่งผลให้วัดทุกแห่งเป็นถูกใช้เป็นที่โรงเรียน และมีพระสงฆ์ เป็นครูทำหน้าที่อบรมสั่งสอนศิษย์ของตนตามความสามารถที่จะจัดได้ แต่คำว่า โรงเรียนในเวลานั้น มีลักษณะต่างกับโรงเรียนในเวลานี้ กล่าวคือ ไม่มีอาคารปลูกขึ้นสำหรับใช้เป็นที่เรียนโดยเฉพาะ พระที่เป็นครูสอนต่างจัดหาสถานที่สอนได้ตามสะดวก เช่น ศาลา หรือ กุฏิเป็นต้น สำหรับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีการจัดระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมโดยแบ่งชั้นเป็นบาลีเปรียญตรี เรียนพระสูตรบาลีเปรียญโท เรียนพระวินัยและบาลีเปรียญเอก เรียนอภิธรรม (พระมหาสุวรณ สุวณโณ, 2561)

การศึกษาคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี ระยะเวลาไม่เจริญก้าวหน้าหรือเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด เนื่องจากการเสียกรุงศรีอยุธยาทำให้บ้านเมืองเสียหายมากนักปราชญ์ราชบัณฑิตล้มตาย และถูกกวาดต้อนไปพม่าเกือบหมดทั้งนั้น สิ่งสำคัญที่สุดในสมัยนี้คือการฟื้นฟูประเทศให้เข้มแข็งโดยเร็ว เพื่อเตรียมรับมือกับพม่าและการตั้งหลักแหล่งอาหารเลี้ยงประชาชนที่อดอยาก ยากจน จึงเป็นงานรีบด่วนเหนือสิ่งอื่นใด ประชาชนทั่วไป ต้องพะวงถึงการเลี้ยงชีพยิ่งกว่าที่จะหาความสนใจเรื่องการศึกษาของบุตรหลาน แต่สำหรับเจ้านายและข้าราชการ การศึกษายังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่มาก จะเห็นได้จากเมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขณะทรงพระเยาว์ ในตอนนั้นพระราชบิดาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังเป็นข้าราชการธรรมดาข้าราชการอยู่ในสมเด็จพระเจ้าตากสิน ได้ส่งนำไปฝากให้ศึกษาอักษรสมัยในสำนักพระวันรัตทองอยู่ ณ วัดบางหว้าใหญ่ ส่วนชาวบ้านทั่วไปนั้นไม่ได้เตรียมตัวที่จะรับการศึกษาเนื่องจากสภาพการยังไม่พร้อมในขณะนั้น (กรมมหาดไทย, 2505)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถึงแม้มีโรงเรียนเกิดขึ้นแล้วก็ดี แต่หาได้มีจุดประสงค์ ในทำนองที่จะแยกโรงเรียนออกจากวัดไม่ ทางด้านสามัญศึกษา ก็ยังมีวัดเป็นที่เรียนและมีพระเป็นครูเหมือนเดิม ยังไม่มีสถานที่ซึ่งจัดไว้สำหรับทำการสอนวิชาโดยเฉพาะ ส่วนการเรียนก็แล้วแต่สมัคร ไม่มีการบังคับ มีการสั่งสอนทางวิชาหนังสือมากกว่าอย่างอื่น การศึกษาแผนโบราณหนักทางวิชาอักษรศาสตร์ เป็นการศึกษาที่อนุโลมตามแบบแผนและประเพณี ไม่มีการค้นคว้าทางธรรมชาติหรือวิทยาศาสตร์ จุดประสงค์หลักของการจัดการศึกษาดังกล่าวก็จะพบว่าเป็นการจัดการศึกษาเพื่อมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษามีทักษะการอ่านและเขียนภาษาไทยได้คล่องแคล่วและชำนาญ มีความรู้ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง (พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, 2549)

บทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5

สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปณิธานในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด ในด้านการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าที่ผ่านมาการศึกษาพระปริยัติธรรมได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์และบุคคลชั้นสูงเสมอมา เพราะถือเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ไทยแต่การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในช่วงเวลาดังกล่าว นั้น มีลักษณะสำคัญคือ ไม่มีระบบแบบแผนเป็นรูปแบบที่ชัดเจน ซึ่งตรงข้ามกับในการสอบวัดความรู้พระปริยัติธรรมที่กลับมีระเบียบปฏิบัติที่เคร่งครัดและยุ่งยากหลายประการ จึงเห็นได้ว่ามีความขัดแย้งกันอยู่ในตัวเอง ดังนั้นพระองค์จึงมีความคิดที่จะพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีระบบการศึกษาที่แน่นอนชัดเจนยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโบายเกี่ยวกับการส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ ให้มีรูปแบบที่ชัดเจน ด้วยการจัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก คือโปรดให้สถาปนามหาจุฬาราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยขึ้น เพื่อจะให้เป็นสถาบันการศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูงทั้งฝ่ายธรรมยุติและมหานิกาย ทรงอุปการะสถาบันการศึกษาทั้ง 2 นี้ด้วยการพระราชทานพระราชทรัพย์และค่าใช้จ่ายสำหรับวิทยาลัยทั้งสองเป็นประจำปี นอกจากนี้แล้วพระองค์ยังได้ทรงส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมโดยทั่วไปคือ ให้จัดตั้งสำนักเรียนขึ้นตามวัดต่างๆทั่วราชอาณาจักรและให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมทุกปี ทรงสนับสนุนให้เจ้านาย ข้าราชการและพระภิกษุจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นในวัดทั้งในกรุงและหัวเมือง (พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), 2498)

การตื่นตัวทางการศึกษาของบ้านเมืองซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาภาษาอังกฤษและความรู้วิชาการตะวันตก โดยทรงศึกษาจากพวกมิชชันนารีอเมริกัน อีกทั้งพระองค์มีพระประสงค์ ให้พระราชโอรสได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษาที่มีระบบแบบแผนขึ้นเป็นครั้งแรก โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และทรงโปรดเกล้าให้จัดตั้งโรงเรียนให้อยู่ในการดูแลของกรมมหาดเล็กอีก 4 โรงเรียนคือ 1) โรงเรียนนายทหารมหาดเล็กที่ตำหนักสวนกุหลาบ 2) โรงเรียนทำแผนที่ 3) โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ 4) โรงเรียนพระปริยัติธรรม สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรมนั้น ต่อมาได้ย้ายจากบริเวณแก่งหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามซึ่งใช้เป็นที่บอกปริยัติธรรมมาตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุในปี 2432 และเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” (พระพรหม คุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2552) การจัดตั้งโรงเรียนต่างๆ ดังกล่าวทำให้เกิดการขยายตัวทางการศึกษาอย่างมาก เพราะโรงเรียนนี้เป็นที่นิยมของบรรดาข้าราชการโดยทั่วไป มีผู้นำบุตรหลานมาฝากเข้าเรียนเป็นจำนวนมากเกินกว่าจะฝึกหัดได้อย่างทั่วถึง ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรัชกาลที่ 5 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ รับนักเรียนมาเรียนวิชาเบื้องต้นทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อให้มีความรู้เป็นข้าราชการได้ ส่วนนักเรียนที่จะรับข้าราชการเป็นทหารมหาดเล็กให้แยกไปฝึกวิชาทหารโดยเฉพาะ จากสถานการณ์ที่มีความต้องการพลเรือนที่มีความรู้เป็นจำนวนมากเข้ารับราชการ ส่งผลให้พระองค์ ต้องทรงปรับเปลี่ยนโรงเรียน

พระตำหนักสวนกุหลาบจากโรงเรียนของนายทหารมาเป็นโรงเรียนของพลเรือน เพื่อฝึกหัดผู้ที่จะเข้ารับราชการนี้ เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเบื้องต้นในการเตรียมความพร้อมพลเรือนเข้ารับราชการของประเทศในเวลานั้น อันเกิดจากปัญหาการขาดแคลนคนเข้ารับราชการที่มีความรู้ และจากนั้นได้มีการขยายการศึกษาไปสู่ประชาชนเป็นครั้งแรกด้วยการจัดตั้งโรงเรียนวัดมหรณพารามขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้เข้าศึกษาเล่าเรียน การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นในวัดนับเป็นการสอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ต้องการให้พระสงฆ์มีความรู้ทางหนังสือและเลขทำหน้าที่สอนหนังสือให้แก่ภิกษุสามเณรและศิษย์วัด โดยมีประกาศโปรดเกล้าให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทยและสอนเลขทุกๆพระอาราม(วุฒิชัย มูลศิลป์, 2516)

การกระจายการศึกษาไปยังหัวเมืองต่างๆ โดยส่งเสริมให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษา ช่วยให้การศึกษามีการกระจายไปยังหัวเมืองต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง ภายใต้งบประมาณในการก่อสร้างโรงเรียนที่จำกัด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมองเห็นว่า วัดหรือสถาบันศาสนา คือองค์กรที่สามารถรับหน้าที่จัดการศึกษาแก่พลเมือง ได้ดี เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ด้านกรอบรมสั่งสอนให้ความรู้แก่ชาวบ้านมาตั้งแต่โบราณ เป็นสถานที่จัดการศึกษาสำหรับบุคคลทั่วไป โดยส่วนใหญ่ใช้ศาลาวัดเป็นสถานที่ทำการเรียนการสอน ในขณะที่บางวัดที่มีรายได้ดี อุบาสกอุบาสิกาที่มีสภาพเศรษฐกิจที่ดีก็จะร่วมกันสร้างโรงเรียนขึ้นภายในวัด ซึ่งจะเห็นว่าในปัจจุบัน มีโรงเรียนจำนวนมากตั้งอยู่ในเขตที่ดินของวัด ดังนั้นสถานที่ในการศึกษาเล่าเรียนจึงยังคงอยู่ภายในวัด ส่วนที่มีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมออันนั้นก็คือการจัดวางหลักสูตรใหม่เพื่อให้พลเมืองไทยอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น วัดก็รับจัดการศึกษาโดยให้พระภิกษุ ผู้มีความรู้อยู่แต่เดิมเข้ามาทำหน้าที่เป็นครูสอน (พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. (2549)

การที่วัดเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน พระสงฆ์จึงมีบทบาทอย่างยิ่งทั้งด้านการศึกษาและความรู้และจริยธรรม ซึ่งหมายถึงการให้ความรู้ด้านอักษรศาสตร์ ให้ชาวบ้านอ่านออกเขียนได้ และได้สั่งสอนคุณธรรมตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนาโบราณด้วย ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญทั้งด้านการศึกษา และแนวคิดเชิงคุณธรรม วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาเล่าเรียน ขยายผลไปสู่การเป็นศูนย์รวมด้านต่างๆ เช่นเป็นสถานสงเคราะห์ สถานพยาบาล เป็นที่พักคนเดินทาง และเป็นที่พักชุมพบปะสโมสรมของชาวบ้าน ตลอดถึงเป็นที่จัดกิจกรรมทางสังคม เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม เป็นคลังพัสดุ และการบริหารการปกครองชุมชน (ธนภณ สมหวัง, 2561)

ในส่วนของการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงพระดำริ ในการปรับปรุงการเล่าเรียนพระธรรมวินัยให้เป็นภาษาไทยขึ้นสำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ.2435 เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงหัตถ์แต่งแก้กระทู้ธรรม เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยได้ผลสัมฤทธิ์ที่ดี ทำให้ภิกษุสามเณรมี

ความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไป ด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. 2448 ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับยกเว้น ส่วนสามเณร จะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงกำหนดหลัก สูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็น “องค์นักธรรม” สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2454 และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งนี้ มี 3 วิชา คือ ธรรมวิภาคในนวโกวาท แต่งความแก้กระทู้ธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้องถิ่นในอรรถกถาธรรมบท พ.ศ.2455 ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น 2 อย่างคือ อย่างสามัญ เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม และ อย่างวิสามัญ เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบทมีแก้อรรถ บาลี ไวยากรณ์และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ พ.ศ. 2456 ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักธรรมหมวด คิหิปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้นๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า นักธรรมชั้นตรี การศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 การศึกษาของคณะสงฆ์ยังได้มีการปรับปรุงให้เจริญยิ่งขึ้นและได้มีการ นำเอานักธรรมชั้นต่างๆ มาเป็นบูรพภาคของเปรียญ ประโยคด้วย กล่าวคือ นักธรรมชั้นตรีเป็นบูรพภาคของเปรียญตรีคือ ประโยค 1-2-3 นักธรรมชั้นโทเป็นบูรพภาคของเปรียญโท คือ ประโยค 4-5-6 นักธรรมชั้นเอกเป็นบูรพภาคของเปรียญเอกคือ ประโยค 7-8-9 รวมเรียกว่า “เปรียญธรรม” ใช้อักษรย่อว่า ป.ธ. ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (พระราชมุนี (ประยุทธ์), 2481)

จะเห็นได้ว่าในช่วงของรัชกาลที่ 5-6 คณะสงฆ์มีบทบาทอย่างมากต่อการจัดการศึกษา ทั้งในรูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ และการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรซึ่งถือเป็นช่วงที่การศึกษาของคณะสงฆ์ในรูปแบบการศึกษาพระปริยัติธรรม มีการขยายตัว มีพระหนุ่มเณรน้อยหลั่งไหลจากชนบทเข้าสู่หัวเมือง และเมืองกรุงเพื่อได้รับโอกาสทางการศึกษา ดังนั้นการที่คณะสงฆ์ได้รับบทบาทอันสำคัญนี้ สาเหตุหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งนั่นก็คือความสัมพันธ์และมุมมองที่ดีต่อกันระหว่างกษัตริย์และคณะสงฆ์

พระสงฆ์กับการถูกลดบทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อประชาชน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ใน พ.ศ 2453 สิ้นสุตวรรษกาลที่ 5 แล้วกระแสความคิดในทางการศึกษาแห่งชาติ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ในประเด็นของการจัดการศึกษาที่ต้องแยกวัดกับรัฐ ออกจากกัน โดยให้รัฐรับเอาการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์หรือการศึกษามวลชนตลอดจนการศึกษาระดับสูงทั้งหมดไปดำเนินการจัดการเองฝ่ายเดียว มีการ

ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เจริญรุดหน้ามาตามลำดับ มีมหาวิทยาลัย วิทยาลัย โรงเรียน เกิดขึ้นมากมายทั่วทุกส่วนของประเทศและมีการพัฒนาทาง ด้านการเรียนการสอนไปตามเทคโนโลยีสมัยใหม่ตลอดเวลา ในขณะที่การศึกษาวิชาการสมัยใหม่สำหรับพระภิกษุสามเณรซึ่งได้เริ่มต้นขึ้นแล้วกว่า 1 ทศวรรษ กลับสะดุดหยุดลง พระสงฆ์จึงถูกกำหนดให้ละบทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ และหันกลับไปจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนเดิมสำหรับพระสงฆ์ในวัด การแยกทางเดินด้านการจัดการศึกษาระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐ ถือเป็นช่วงของการชบเซาของการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ แม้กระทั่งการสถานศึกษาที่ดูจะมีความโดดเด่น เช่น มหามกุฎราชวิทยาลัย และ มหาธาตุวิทยาลัย หรือที่เรียกว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย งานการจัดการศึกษามีการชะลอตัว ไม่เกิดโครงการพัฒนาอะไรเพิ่มเติม โครงการและแผนการศึกษาชาติทุกฉบับทุกแผนตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมาไม่มีคำกล่าวอ้างถึงพระสงฆ์ วัด ปริยัติธรรมหรือพุทธจักรเลย (พระราชมุนี (ประยูรค์), 2481)

การกลับไปจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในสภาพที่ขาดผู้นำที่มีพลังในการขับเคลื่อน ส่งผลให้การศึกษาระยะปริยัติธรรม มิได้มีการแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ค่านิยมในหมู่เยาวชนและภิกษุสามเณรที่มีต่อการศึกษาปริยัติธรรม ลดลงไป พระภิกษุสามเณรมีความไม่มั่นใจต่อระบบการศึกษาสายพระปริยัติธรรมเดิมของคณะสงฆ์ จึงได้ชวนขวายเป็นวิชาต่างๆ ทางโลกมากกว่าวิชาพระปริยัติธรรม(สมศักดิ์ บุญปุ, ม.ป.ป.) นอกจากนั้นในส่วนของการบริหารจัดการคณะสงฆ์ ยังขาดความเป็นเอกภาพ โดยต่างฝ่ายต่างทำ เช่น พระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี เป็นระบบที่อยู่ในความรับผิดชอบของคณะสงฆ์โดยตรง ยังมีการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งขึ้นตรงต่อกรมการศึกษานอกโรงเรียน สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหามากมาย เช่น ความไม่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา ความสับสนไม่มั่นใจของผู้เรียน ความขัดแย้งแตกต่างกันทางความคิด ระหว่างฝ่ายพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้บริหารการศึกษาสงฆ์ โดยท่านเหล่านั้นเห็นว่าการศึกษาระยะปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีเท่านั้นเป็นระบบการศึกษาที่ถูกต้องชอบธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร และควรจะรักษาไว้ให้คงอยู่อย่างเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง นอกจากนั้นพระเถระผู้ใหญ่ยังไม่เห็นด้วยกับการที่พระภิกษุสามเณร หันไปเรียนวิชาการสมัยใหม่เพราะจะทำให้ลาสิกขามากขึ้น และอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมักเรียกว่า พระรุ่นใหม่ เห็นว่าการศึกษาระยะปริยัติธรรมควรจะรักษาไว้เพียงเนื้อหาสาระ คือ พระธรรมวินัย โดยให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในด้านระบบหลักสูตรแบบเรียน และวิธีการสอนให้เหมาะสมตามกาลสมัยโดยเฉพาะควรให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสศึกษาวิชาการสมัยใหม่บางอย่างด้วย อันจะเป็นการเสริมสร้างความสามารถในการปฏิบัติศาสนากิจให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมขาดการดูแลอย่างรอบด้านจากคณะสงฆ์ โดยทั่วไปคณะสงฆ์จะรับผิดชอบเฉพาะการสอนหรือการวัดผลอย่างเดียว ไม่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ซึ่งถูกผลักให้เป็นภาระของสำนักเรียนต่างๆ ซึ่งตั้งอยู่ในวัดหรือท้องถิ่นนั้นๆ เป็นเหตุให้พระสงฆ์ผู้บริหารจัดการพระศาสนาในระดับท้องถิ่น ขาดเครื่องนำทาง ไม่เห็นทิศทางที่ชัดเจน ตลอดถึงขาดแคลนทุนและงบประมาณ โดยปราศจากแรงกระตุ้น ในการจัดการศึกษา แม้สำนักเรียนที่เอาใจใส่ในการจัด

การศึกษาเป็นอย่างมาก ก็ไม่อาจดำเนินการศึกษาให้เป็นไปด้วยดี บางแห่งก็ถึงกับต้องสะดุดหรือล้มเลิกไป การบริการศาสนศึกษาที่ไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท คณะสงฆ์มองการศึกษาในแนวตั้ง โดยสนใจในแง่ที่ว่าจะมีผู้สมัครสอบตามลำดับขั้นถึงขั้นสูงสุด เพิ่มขึ้นหรือลดลงเพียงใด ภาวะเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญๆ ตามมาอีกหลายอย่าง เช่น การศึกษาพระปริยัติธรรมไม่แพร่หลายทั่วถึงวัดจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดในชนบท ซึ่งไม่มีการสอนเลยแม้แต่ขั้นต่ำสุด พระภิกษุสามเณรที่ต้องการเล่าเรียน หลังไหลจากชนบทเข้ามาในเมืองและในกรุงเพื่อแสวงหาที่เล่าเรียน ในส่วนของปัญหาด้านหลักสูตร พบว่าหลักสูตรศาสนศึกษากระจัดกระจาย ไม่มีบูรณภาพ มีมากมายหลายอย่าง แต่กระจัดกระจายกายเกยกันไม่เป็นระบบ ไม่มีแกนร่วมใดๆ ไม่ว่าจะในด้านนโยบาย วัตถุประสงค์ แผนงานโครงการหรือการบริหาร และไม่มีหลักสูตรที่ชัดเจน(พระมหาสุวธรรม สุวณโณ , 2560)

มหาวิทยาลัยสงฆ์ภายใต้ความกังวลของคณะสงฆ์ต่อการศึกษาปริยัติธรรม

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์อยู่ในสภาพซบเซาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 อย่างไรก็ตาม คณะสงฆ์ไม่ปรารถนาที่จะให้การศึกษาของพระภิกษุสามเณรอยู่ในสภาพซบเซาต่อไป จึงได้มีการสานต่อ และปรับปรุงพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ด้วยคณะสงฆ์เอง โดยนำพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 มาเป็นแรงพลังในการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ ดังจะเห็นได้จาก กรรมการมหาเถรสมาคมซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์องค์สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นนายกรรมการ ได้จัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ขึ้น เรียกว่า สภาการศึกษามหาเถรสมาคมหรือมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ 2488 ตามคำสั่งตั้งสภาการศึกษามหาเถรสมาคม ซึ่งตั้งที่ สภาการศึกษามหาเถรสมาคมจึงถึงเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์แห่งแรกที่ได้จัดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสภาการศึกษามหาเถรสมาคมหรือมหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์หรือมหาเถรสมาคมแห่งแรกในประเทศไทย(มหาเถรสมาคม,2515)

การศึกษาสงฆ์ภายใต้กรรมการสภาการศึกษามหาเถรสมาคม มีการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ทั้งในส่วนของหลักสูตร การปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของพระภิกษุสามเณร รวมไปถึงการให้ความใส่ใจต่อความรู้สึกกังวลของพระเถระที่เป็นห่วงพระเถระที่ไม่สนใจการเรียนปริยัติธรรม โดยเฉพาะภาษาบาลี การปรับปรุงหลักสูตรและรายวิชาของสภาการศึกษามหาเถรสมาคม ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์องค์สกลมหาสังฆปริณายกทรงเป็นนายกรรมการ มีการดำเนินการในรูปแบบของการอนุรักษ์การศึกษาพระปริยัติธรรม โดยเฉพาะภาษาบาลี ดังจะเห็นได้จากการระบุดุณสมบัติผู้ที่จะเขาเรียนในมหาวิทยาลัยมหาเถรสมาคม จะต้องได้รับวุฒิปริญญาตรี 4 ประโยคขึ้นไป การระบุดุณสมบัติเช่นนี้ ช่วยให้พระมหาเถระลดความกังวลเรื่องจำนวนผู้เรียนปริยัติธรรมที่มีจำนวนน้อยลงได้บ้าง จึงถือได้ว่าการจัดการศึกษาของสภาการศึกษามหาเถรสมาคมสามารถนำเอาความต้องการทั้งของผู้เรียนที่ต้องการมีสถาบันการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ได้ศึกษาเล่าเรียนที่จะสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของตนเองได้ และของ

พระมหาเถระที่ต้องการให้มีพระภิกษุสามเณรศึกษาพระปริยัติธรรม ด้วยการไม่ต้องใช้นโยบาย บังคับใจผู้เรียนมากเกินไป

อย่างไรก็ตาม แม้การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์จะเป็นจุดเชื่อมต่อที่ดี ระหว่างผู้เรียน และคณะสงฆ์ แต่สภาพทั่วไปของคณะสงฆ์ ยังคงยึดมั่นในแนวคิดที่ว่า “การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและบาลีเท่านั้นเป็นระบบการศึกษาที่ต้องขอบวชธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร” ดังนั้น การจัดการศึกษาโดยคณะสงฆ์ จึงยังคงมีบรรยากาศของการบังคับพระภิกษุสามเณรให้ศึกษาปริยัติ ธรรมอย่างเดียวอยู่โดยทั่วไป โดยเฉพาะในวัดต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานครและสำนักเรียนใน ต่างจังหวัด บรรยากาศเช่นนี้ส่งผลให้พระภิกษุสามเณร ส่วนมากมีความรู้สึกท้อแท้และเจ้า อวดอาศัยอยู่เชิงอวดบังคับให้เล่าเรียนสิ่งที่ไม่ปรารถนาและไม่เห็นประโยชน์ต่อความเจริญรุ่งเรืองของ ตนเอง ในทางตรงข้าม กลับคอยกีดกันขัดขวางไม่ให้เล่าเรียนในวิชาการที่จะเป็นประโยชน์ต่อชีวิต ของตนเอง ซึ่งพระภิกษุสามเณรมองว่าอาจารย์และเจ้าอาวาสนอกจากจะเป็นผู้กดขี่บีบบังคับแล้วยัง เป็นผู้ทำลายประโยชน์และขัดขวางความเจริญสิ่งที่ตนพึงได้รับ สภาพการณ์ดังกล่าวเป็น ปรากฏการณ์ของพระภิกษุสามเณรที่มองภาพอาจารย์และเจ้าอาวาสเสมือนเป็นศัตรูเต็มไปด้วย ความขัดแย้งในจิตใจ เช่นเดียวกับพระผู้ใหญ่ก็จะมองภิกษุสามเณรเหล่านั้น ด้วยความรู้สึก หวาดระแวง เมื่อเป็นเช่นนี้ความเคารพเชื่อฟัง ด้วยความจริงใจจึงมีน้อยลง เป็นธรรมดา(พระราชวร มุณี (ประยุทธ์), 2481)

การอนุรักษ์ภายใต้สิ่งเร้าในการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์

ในท่ามกลางการควบคุมการศึกษาของอาจารย์และเจ้าอาวาสตามวัดต่างๆ การจัดการ ศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2432 และ พ.ศ. 2489 ตามลำดับ แม้ในช่วงเริ่มต้นหลังจากการแยกทางเดินการจัดการศึกษาระหว่างคณะสงฆ์ กับรัฐ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งจึงมีการดำเนินงานในลักษณะโดดเดี่ยวไร้การดูแลจากคณะสงฆ์และ ภาครัฐ แต่คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ยังคงมุ่งมั่นและดำเนินการต่อไปโดยใช้พระราชปณิธานของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง รัชกาลที่ 5 เป็นข้ออ้างที่ดูจะมีน้ำหนักในการขับเคลื่อน การศึกษาของมหาวิทยาลัย ถึงแม้ต้องใช้ความพยายามอย่างมากในการผลักดันให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งสองแห่งได้รับการรับรองสถานะทางการศึกษาจากรัฐ ซึ่งในช่วงแรกๆ ของการจัดการศึกษา นักศึกษาที่จบจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งส่วนใหญ่มักไปเรียนต่อในต่างประเทศ เช่น ประเทศ อินเดีย อังกฤษ และอเมริกา ฟิลิปปินส์ เป็นต้น ตามแต่กำลังทรัพย์ของผู้เรียน และผู้ให้การ สนับสนุนทุนการศึกษา (สายทิพย์ จิตตมาศ, 2527)

ความพยายามของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งในการให้รัฐบาลรับรองสถานะภาพเป็น มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ได้ใช้ความพยายามอย่างยาวนาน และได้รับการรับรองในที่สุด จนมีการตรา พระราชบัญญัติการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นที่เรียบร้อย การได้รับการรับรองสถานะ ตลอดจนมีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น ถือเป็นการหันมาทำงานด้าน

การจัดการศึกษาร่วมกันระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐ อีกครั้งหนึ่ง จากนั้นการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งก็มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นโดยลำดับ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้จัดแผนกมัธยมศึกษาขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นักธรรม และความรู้ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่ง มีพระภิกษุสามเณรเรียนกันมาก ทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษา จึงกำหนดให้โรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่า โรงเรียนบาลีวิสามันตศึกษาสำนักเรียนวัด โดยมติดังฆมนตรี และกระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้ออกระเบียบกระทรวงให้โรงเรียนวิสามันตศึกษา สำนักเรียนวัดเปิดทำการสอบสมทบในชั้นตัวประโยคคือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา และเมื่อสอบได้แล้วก็ยังคงจะได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุสามเณรนิยมเรียนกันเป็นจำนวนมาก โรงเรียนประเภทนี้ จึงแพร่หลายออกไปยังจังหวัดต่างๆ อย่างกว้างขวาง จนทำให้ทางการคณะสงฆ์ เกรงว่าการศึกษาธรรมและบาลีจะเสื่อมลง เพราะพระภิกษุและสามเณรต่างมุ่งศึกษาวิชาทางโลกมากเกินไป เป็นเหตุให้ต้องละทิ้งการศึกษาธรรมและบาลีเสีย อย่างไรก็ตามคณะสงฆ์เอง ก็ยังพิจารณาเห็นความจำเป็นของวิชาทางโลกอยู่ด้วยเหตุนี้ แม่กองบาลีสนามหลวง(กองพุทธศาสนศึกษา, 2552) พระธรรมปัญญาบดี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ฟัน ชูตินธโร จึงได้ตั้งคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นใหม่ มีวิชาบาลี วิชาธรรม และวิชาทางโลก เรียกว่า บาลีศึกษาสามัญศึกษา และปริทัศน์ศึกษา และได้ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2507 พร้อมกับได้ยกเลิกระเบียบของคณะสังฆมนตรีว่าด้วยการศึกษาของโรงเรียนบาลีวิสามันตศึกษา และกำหนดให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ที่คณะสงฆ์ได้จัดขึ้นใหม่ แต่ผลปรากฏว่า นักเรียนนิยมเรียนกันน้อย เพราะพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ยังพอใจที่จะเรียนโดยได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอยู่ ดังนั้น นักเรียนในโรงเรียนดังกล่าว จึงได้พากันเข้าชื่อเป็นนักเรียนราษฎร์ของวัด ซึ่งตั้งขึ้นโดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการบ้าง สมัครสอบเทียบบ้าง เข้าเป็นนักเรียนผู้ใหญ่บ้าง ทำให้การศึกษา คณะสงฆ์ ในแต่ละช่วงเวลานั้นเกิดความสับสนเป็นอันมาก ขณะเดียวกัน ได้มีผู้แทนราษฎร์ได้ยื่นเรื่องราวขอให้กระทรวงศึกษาธิการเปิดการสอบสมทบ ตัวชั้นประโยคให้แก่พระภิกษุสามเณร แต่กรมศาสนา กับกรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้พิจารณาถึงความเห็นร่วมกันว่า ควรจะตั้งโรงเรียนขึ้นประเภทหนึ่ง เพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร โดยให้เรียนทั้งวิชาธรรมและวิชาสามัญศึกษาควบคู่กัน โดยไม่มีการสอบสมทบ แต่ให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการสอบเอง และโดยพระปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก(จวน อุฏฐายีมหาเถระ) ว่า “การศึกษาทางโลกเจริญก้าวหน้ามากขึ้นตามความเปลี่ยนแปลงของโลก การศึกษาพระปริยัติธรรมจึงจำเป็นต้องอนุวัตไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลกบ้าง” จึงเห็นสมควรที่จะมีหลักสูตรในการเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มขึ้นอีกแผนกหนึ่ง คือ “หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ได้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป ในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้ระเบียบ

กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2514 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2535 (ปัจจุบัน ใช้ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2546 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษาในโรงเรียนดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายบ้านเมือง กล่าวคือ ทางฝ่ายศาสนจักรก็ได้ศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ดำรงอยู่ในสมณธรรม สมควรแก่ภาวะ สามารถธำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไป และถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ลาสิกขาไปแล้ว ก็สามารถเข้าไปศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้ หรือเข้ารับราชการสร้างผลประโยชน์ให้ก้าวหน้าให้แก่ตนเองและบ้านเมืองสืบต่อไปเช่นเดียวกัน (กองพุทธศาสนศึกษา, 2552)

ความพยายามการปรับตัวของคณะสงฆ์ต่อการจัดการศึกษา

การหันมาร่วมมือกันระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาจนส่งผลให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งมีความเจริญก้าวหน้า ขยายผลต่อการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ถือเป็นความร่วมมือกันพัฒนาการศึกษาเพื่อพระภิกษุ สามเณรอีกครั้ง แต่การศึกษาที่อนุรักษไว้ภายใต้การดูแลของคณะสงฆ์ฝ่ายเดียวคือการศึกษาพระปริยัติธรรม ยังคงประสบปัญหาเช่นเดิม จนอาจมองถึงเข้าขั้นวิกฤติ จนมีคำกล่าวว่า “เปิดทางโลกปิดทางธรรม” การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ขาดการปรับปรุงมาอย่างยาวนาน ทั้งๆที่การศึกษาประเภทนี้ ยังจำเป็นต่อโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ เพราะพระนักปกครองในระบบของมหาเถรสมาคม โดยเฉพาะ การเลื่อนสมณศักดิ์ต้องมีวุฒินักธรรม-บาลีคอยกำกับ จำเป็นที่คณะสงฆ์เองยังต้องรักษาระบบ การศึกษานี้ไว้ โดยไร้การปรับปรุงให้เหมาะสม การเพิ่มขึ้นของแผนกนักธรรมและแผนกสามัญ บวกกับการเรียนบาลีที่มีมาก่อน ทำให้หลักสูตรการศึกษาพื้นฐานของคณะสงฆ์นั้นมีถึง 3 แผนกคือ แผนกสามัญ แผนกนักธรรม และแผนกบาลี พระเณรที่บวชเข้ามาใหม่หลายวัดต้องเรียนทั้งสาม แผนกพร้อมกันซึ่งแต่ละแผนกนั้นต่างก็ต้องอาศัยเวลาในการเรียนและทำความเข้าใจไม่หย่อนไปกว่ากันในระดับนักธรรมชั้นตรี นั้นตามหลักสูตรต้องเรียนถึงหนึ่งปี การเรียนบาลี ประโยค 1-2 ต้องเรียนถึงสองปีในขณะที่การเรียนสายสามัญนั้นจัดตารางเรียนตามโรงเรียนมัธยมทั่วไป ทำให้สำนักเรียนต่างๆ ไม่สามารถจัดการเรียนการสอนทั้งสามแผนกนี้พร้อมกันในปีเดียวได้ แต่จำเป็นต้องจัดให้มีการเรียนการสอนเนื่องจากเป็นการศึกษาภาคบังคับทางเลือกที่ถูกนำมาใช้จึงขึ้นอยู่กับว่าสำนักเรียนไหนจะเน้นหนักไปทางใด หากเป็นสำนักเรียนที่เน้นแผนกสามัญก็มักจะเรียนนักธรรมบาลีเป็นวิชาเสริม จัดอบรม 7 - 15 วัน ก่อนสอบ หากเป็นสำนักเรียนที่เน้นนักธรรม-บาลี ก็จะบังคับหรือออกกฎไม่ให้นักเรียนไม่ให้พระเณรเรียนสามัญหรือ ให้เรียนแค่การศึกษานอกโรงเรียน จนกว่าจะจบชั้นบาลีตามที่กำหนด (ชัยวัฒน์ อติชาโต, 2560)

แม้ปัญหาด้านการจัดการศึกษาปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จะยังไม่ได้รับการแก้ไขได้อย่างเบ็ดเสร็จ จนบางครั้งคณะสงฆ์เหมือนจะใช้หลักอุเบกขาในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น หรือมอง

อีกนัยยะหนึ่งก็คือ ยอมรับกับสภาพปัญหา อย่างไรก็ตามการแก้ไขปัญหายังเป็นสิ่งที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยเฉพาะแม่กองธรรมสนามหลวง แม่กองบาลีสนามหลวง และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พยายามหาวิธีในการแก้ไขปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ส่วนใหญ่แล้วมักแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นเป็นจุดเล็กๆที่พอแก้ไขได้ เช่นการแก้ไขปัญหาครูผู้สอนที่มีจำนวนน้อยลง และขาดแรงจูงใจในการสอน ด้วยการจัดทำบัญชีครูสอนและจัดหานิตยภัต แม้จะไม่มากนักแต่ก็พอแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะแก้ไขปัญหาที่พอจะแก้ไขได้ ในส่วนของปัญหาของผู้เรียน วัดต่างๆก็พยายามให้แรงจูงใจผู้เรียนด้วยการมอบรางวัลและจัดกิจกรรมแสดงมุขิตาต่อผู้สอบได้ เป็นต้น

สำหรับความพยายามเพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์นั้น ในทุกๆปีคณะสงฆ์ โดยแม่กองธรรมสนามหลวง และแม่กองบาลีสนามหลวงร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ดำเนินการจัดประชุมสัมมนาครูสอนปริยัติธรรมประจำปี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาครูผู้สอนให้มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนและเทคนิค วิธีการสอนสมัยใหม่ และเพื่อเป็นการทบทวนบทบาทและภาระหน้าที่ของครูสอนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และความพยายามที่ดูเหมือนจะเป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ของคณะสงฆ์ นั่นก็คือ การสถานีบัญญัติแห่งชาติได้ประชุมพิจารณาเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. 2562 ซึ่งกว่าจะได้รับพิจารณาเห็นชอบร่างดังกล่าว คณะสงฆ์ได้ดำเนินการขับเคลื่อนมาอย่างยาวนาน เช่นเดียวกับพระราชบัญญัติการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง โดยเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคณะสงฆ์ในการผลักดันให้มีการเห็นชอบพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมนี้ เริ่มขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2557 มีการจัดทำร่างพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยดำริของเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จุนท์ พรหมคุตโต) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ซึ่งเป็นความต่อเนื่องและความพยายามจากผู้มีส่วนร่วมหลายฝ่าย นับตั้งแต่ปี 2546 เป็นต้นมา และการนี้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติร่วมกับมหาเถรสมาคมได้ดำเนินการจัดทำร่างพระราชบัญญัติ การศึกษาพระปริยัติธรรม โดย มหาเถรสมาคม มีคำสั่ง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำร่างพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม มีพระพรหมมุนี เป็นประธาน คณะกรรมการฯ ประกอบด้วย กรรมการมหาเถรสมาคม 4 รูป พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ 6 รูป สมาชิกสถานีบัญญัติแห่งชาติ 3 คน ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา 2 คน ผู้แทนคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 1 คน ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และผู้บริหาร พร้อมด้วยข้าราชการที่เกี่ยวข้อง 7 คน รวมมีคณะกรรมการทั้งหมด จำนวน 22 รูป/คน มีอำนาจหน้าที่ในการจัดทำร่างพระราชบัญญัติฯ เพื่อเสนอมหาเถรสมาคมพิจารณา แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ และดำเนินการอื่น ๆ

การดำเนินการได้มีการประสานและดำเนินการมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะเมื่อวันที่ 24 ธ.ค. 2561 คณะทำงานนำโดย พระราชวรมุนี,ดร. (พล อาภากรโร ป.ธ.9) รองเจ้าคณะภาค 6 รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต มจร ในฐานะรองประธานอนุกรรมการจัดทำร่างพระราชบัญญัติ

การศึกษาพระปริยัติธรรม และพันตำรวจโท พงศ์พร พรหมณ์เสนห์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พร้อมคณะได้ชี้แจง พรบ.การศึกษาพระปริยัติธรรมต่อคณะกรรมการประสานงานนิติบัญญัติแห่งชาติ(วิปรัฐบาล) ซึ่งมีนายสุวพันธ์ ตันยุวรรธนะ เป็นประธาน และคณะกรรมการวิสามัญกิจการสถานีนิติบัญญัติแห่งชาติ (วิป สนช.) มีนายพรเพชร วิชิตชลชัย เป็นประธาน โดยทั้งสองวิปมีมติเห็นชอบ และเตรียมนำเข้าพิจารณาเพื่อรับหลักการในสถานีนิติบัญญัติแห่งชาติต่อไป

ต่อมาในวันที่ 10 ม.ค.2562 ที่ห้องรับรอง1-2 ชั้น 3 อาคารรัฐสภา 2 คณะทำงาน ฯ ได้เข้าร่วมประชุมพิจารณาพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม(เรียงลำดับตามมาตรา) เมื่อเสร็จแล้วเตรียมเข้าพิจารณา สนช.3 วาระ และเมื่อวันที่ 18 ม.ค.2562 ณ อาคารรัฐสภา ได้มีการพิจารณาเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้วทุกมาตรา ซึ่งในขั้นนี้ประชุมทั้งสิ้นจำนวน 7 ครั้ง และวันที่ 31 ม.ค. 2562 เวลา 10.45 น. ที่รัฐสภา สนช.ได้ผ่านให้ความเห็นชอบ พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

ถือเป็นความพยายามของคณะสงฆ์ในการกลับมารวมมือกับรัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ยืดเยื้อมาอย่างยาวนาน การได้รับตราพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ในครั้งนี้ จะช่วยทำให้ระบบการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์มีความเข้มแข็ง ทั้งในความมั่นคงในด้านการจัดการ และงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล ตลอดถึงสิทธิที่ผู้เรียนและผู้สอนที่พึงมีพึงได้ และจะเป็นปัจจัยนำไปสู่การสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนาต่อไป

บทสรุป

คณะสงฆ์มีบทบาทในด้านการศึกษาดังแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เริ่มแรกของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยใช้หลักไตรสิกขาเป็นแนวทางในการศึกษา ในสมัยกรุงสุโขทัย ว่างและวัด เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน โดยเฉพาะวัดจะเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคม วิชาที่เรียนส่วนใหญ่คือภาษาบาลี ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ราษฎรนิยม พาลูกหลานไปฝากพระ เพื่อเล่าเรียนหนังสือและคอยปรนนิบัติพระ ซึ่งเป็นครูผู้สอน อ่านเขียน สมัยกรุงธนบุรี ระยะเวลาไม่เจริญก้าวหน้าหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เนื่องจากการเสียกรุงศรีอยุธยาทำให้บ้านเมืองเสียหายราษฎรจึงไม่มีการศึกษาเล่าเรียน เว้นแต่ลูกหลานของเจ้านายและข้าราชการที่ยังมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนเพราะการศึกษายังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่มาก สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มมีโรงเรียนขึ้นแล้วแต่ไม่มีการยกโรงเรียนออกจากพื้นที่วัด เพราะครูผู้สอนยังคงเป็นพระสงฆ์อยู่ การเรียนการสอนก็เป็นไปตามอัธยาศัย ในสมัยรัชกาลที่ 5 การศึกษาสงฆ์มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง จัดตั้งโรงเรียนให้อยู่ในการดูแลของกรมมหาดเล็ก เนื่องจากการมีความต้องการพลเรือนที่มีความรู้เป็นจำนวนมากเข้ารับราชการ และทรงกำหนดให้พระภิกษุที่มีความรู้หนังสือไทยลายมือและวิชาเลขช่วยสอนศิษย์ในวัดที่พ่อแม่มาฝากให้เรียนอย่างจริงจัง ในยุคนี้ความรู้ เป็นสิ่งที่น่านับถือ และเป็นที่ควรยกย่องสรรเสริญ มีการกระจาย

การศึกษาไปยังหัวเมืองต่างๆ และทรงส่งเสริมให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษา โดยยังคงใช้เป็นวัดเป็นโรงเรียน วัดจึงเป็นศูนย์รวมชุมชนในมิติต่างๆ ในส่วนของการจัดการศึกษา สำหรับพระภิกษุสามเณรสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงปรับปรุงการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น ทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก ทรงปรับปรุงหลักสูตรรองคัมภีร์ให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการนำเอาอักษรโรมันขึ้นต่างๆ มาเป็นบูรพภาคของเปรียญประโยคด้วย

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ใน พ.ศ. 2453 ลสิ้นสุดรัชกาลที่ 5 การจัดการศึกษามีการแยกวัดกับรัฐ ออกจากกัน โดยให้รัฐรับเอาการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์หรือการศึกษามวลชนตลอดจนการศึกษาระดับสูงทั้งหมดไปดำเนินการจัดการเองฝ่ายเดียว มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เจริญรุดหน้ามาตามลำดับ มีมหาวิทยาลัย วิทยาลัย โรงเรียน เกิดขึ้นมากมายทั่วทุกส่วนของประเทศ ในขณะที่การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรกลับสะดุดหยุดลง พระสงฆ์จึงถูกกำหนดให้หันกลับไปจัดดำเนินการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนเดิมสำหรับพระสงฆ์ในวัดเพียงอย่างเดียว ถือเป็นช่วงของการชบเซาของการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ การจัดการศึกษาปริยัติธรรม มิได้มีการแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น พระภิกษุสามเณรมีความไม่มั่นใจต่อระบบการศึกษาสายพระปริยัติธรรมเดิมของคณะสงฆ์ จึงได้ชวนขยายเรียนวิชาต่างๆ ทางโลกมากกว่าวิชาพระปริยัติธรรม ทั้ง ยังขาดความเป็นเอกภาพ โดยต่างฝ่ายต่างทำภายใต้ความแตกต่างทางความคิดระหว่างฝ่ายพระเถระผู้ใหญ่ ที่ต้องการให้พระภิกษุสามเณรเรียนอักษรแบบบาลีอย่างเดียวในขณะที่พระรุ่นใหม่ๆ เห็นว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมควรมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในด้านระบบหลักสูตรแบบเรียน และวิธีการสอนให้เหมาะสมตามกาลสมัย โดยเฉพาะควรให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสศึกษาวิชาการสมัยใหม่บางอย่างด้วย

การปรับตัวของการศึกษาคณะสงฆ์ เริ่มจากการนำพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 มาเป็นแรงพลังในการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเริ่มมีการขับเคลื่อนให้เกิดเป็นรูปธรรมของสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ขึ้นเรียกว่าสภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัยมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย มีการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ทั้งในส่วนของหลักสูตร การปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของพระภิกษุสามเณร แม้คณะสงฆ์บางส่วน ยังคงยึดมั่นในแนวคิดที่ว่า “การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีเท่านั้นเป็นระบบการศึกษาที่ถูกต้องชอบธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร” จึงยังคงมีบรรยากาศของการบังคับพระภิกษุสามเณรให้ศึกษาปริยัติธรรมอย่างเดียวอยู่ทั่วไป มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งประสบผลสำเร็จในการให้รัฐบาลรับรองสถานะภาพเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ถือเป็นภาระหนักหน้ำมาร่วมกันอีกครั้งระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ในการพัฒนาการศึกษา จากนั้นการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งก็มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น โดยเฉพาะมหาจุฬาราชวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้จัดแผนกมัธยมศึกษาขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา มีพระภิกษุสามเณรเรียนกันมาก จนทำให้ทางการคณะสงฆ์ เกรงว่าการศึกษาธรรมและบาลีจะเสื่อมลงแม่มองบาลีสนามหลวง ปรับปรุง

หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีชั้นใหม่ มีวิชาบาลี วิชาธรรม และวิชาทางโลก เรียกว่า บาลีศึกษาศาสนามัธยมศึกษา และปริทัศน์ศึกษาแต่มีผู้เรียนน้อย โดยพระเถรส่วนใหญ่ยังคงสนใจเรียน การศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการการศึกษาคณะสงฆ์ในแต่ละ ช่วงเวลานั้นเกิดความสับสนเป็นอันมาก กรมศาสนา กับกรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงได้จัดตั้งโรงเรียนชั้น ประถมหนึ่ง เพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร โดยให้เรียนทั้งวิชาธรรมและวิชาสามัญ ศึกษาควบคู่กัน โดยให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการสอบเอง ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้เรียนซึ่งต้อง เรียนหลายหลักสูตรในคราวเดียวกัน

คณะสงฆ์ที่ดูแลการศึกษาพระปริยัติธรรมพยายามหาวิธีในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวภายใต้ สถานการณ์ที่เร้าให้เกิดการปรับปรุงการเรียนการสอน แต่คณะสงฆ์ก็ทำได้เพียงแก้ไขเป็นบางจุดเช่น การประชุมอบรมเทคนิคการสอนให้น่าสนใจสำหรับครูสอน จัดหาวิทยากร เพื่อเป็น ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว ในส่วนของปัญหาของผู้เรียนที่ขาดความสนใจในการเรียน วัดต่างๆพยายามให้ แรงจูงใจผู้เรียนด้วยการมอบรางวัลและจัดกิจกรรมแสดงมุทิตาต่อผู้สอบได้ เป็นต้น ความพยายาม ของคณะสงฆ์ในการปรับปรุงการเรียนพระปริยัติธรรมประสบผลสำเร็จอย่างมาก ในปี 2562 โดยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ.2562 ซึ่งถือเป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ ในเชิงนโยบายของการบริหารการศึกษาคณะสงฆ์

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และการ วิเคราะห์สาระสำคัญ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กรมมหาดไทย. (2505). *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพและงานทาง ปกครองของ พระองค์*. กรุงเทพฯ: ส่วนท้องถิ่น, กรมมหาดไทย.
- กองพุทธศาสนศึกษา. (2552). *แผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ การพัฒนาการศึกษา โรงเรียน พระปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษา (พ.ศ. 2553 – พ.ศ.2562*. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ.
- ชัยวัฒน์ อติชาโต. (2560). กลยุทธ์การบริหารศาสนศึกษาเชิงเครือข่าย. *วารสาร ครุศาสตร์ ปริทรรศน์*, 3(2)
- บุญเสาร์ อุตสาหกรรม. (2549). ความพึงพอใจต่อการจัดการศึกษาความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียน. *วารสาร พิษณุพนธ์* 1(1):ก.ค.-ธ.ค.2549

มหาจุฬาราชวิทยาลัย. (2515). *แถลงการณ์กิจการของสภาพการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย ในพระบรม*

ราชูปถัมภ์ ตั้งแต่ พ.ศ.2485-2514. พระนคร: พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, หน้า1-2.

วุฒิชัย มูลศิลป์. (2516). *การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5*. สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ.

ธนภณ สมหวัง. (2018). *สถาบันสงฆ์ กับ สังคมไทย: ข้อพิจารณาของท่าน ป.อ. ปยุตโต*.

พระมหาสุวรณ สุวณฺโณ. (2561). ระบบการบริหารคณะสงฆ์ที่ส่งผลกระทบต่อการบริหาร

การศึกษาของคณะ สงฆ์. *Mahamakut Graduate School Journal*, 16(2), 183-193.

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. (2549). *บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการปฏิรูปการศึกษา*.

กรุงเทพมหานคร:

สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต).(2498). *การคณะสงฆ์กับ พ.ร.บ. การศึกษา*

แห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2481. *การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). *"กาลานุกรม" พระพุทธศาสนาในอารยธรรม โลก*.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดีดไฟเบอร์ซีเมนต์ จำกัด (มหาชน).

พระ มหา สุวรณ สุวณฺโณ. (2561). ระบบการบริหารคณะสงฆ์ที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารการศึกษาของ

คณะสงฆ์. *Mahamakut Graduate School Journal*, 16(2), 183-193.

สุคนธ์ ฐิติเวทย์. (2542). *การออกแบบการสอน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สมศักดิ์ บุญปู, *การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย*, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/site/>

[articlecontent_desc.php?article_id=731&articlegroup_id=157](http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=731&articlegroup_id=157)

สายทิพย์ จิตตมาศ. (2527). *บทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย 2489-2526*.

กรุงเทพมหานคร :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อินตา ศิริ วรรณ. (2560). *การศึกษาแนวทางการศึกษาของคณะสงฆ์. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์, 2*

(2).

อรุณ เวชสุวรรณ. (2514). *บทบาทของนักเผยแผ่พุทธศาสนาในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: แพร์พิทยา.